

38

INTERJÚ

Végszónak sem rossz

KÖVES GÁBOR

21. SZÁZAD
KIADÓ

Budapest, 2021

Nagyszüleim, Tusi és Pali emlékére

„AZ IRODALOM
SOKKAL FONTOSABB,
MINT A JÓ HÍRNÉV”

Írók.

Angolul és magyarul írok,
betiltott és még nem betiltott írók,
kémnek induló írók,
magukból mindent kiírók,
hosszú és rövid mondatokat írok,
egymással házas írók,
másodállásban írok

„Azt hajtogatta,
hogy nagyobbat keverjek le”

MARGARET ATWOOD

Letelt az előzetesen megszabott, harmincpercnyi interjú-idő, ami bőségesnek számít, különösen egy akkora sztár esetében, mint Margaret Atwood. A telefonvonal minősége – sose becsüljük le a vonal minőségét! – kifogástalan, minden Kanadából érkező szó kristálytisztán cseng, nincsenek recsegésbe vesző végződéses, mindenki elégedett: az újságíró boldog, és talán az író is, hiszen visszatérhet valódi munkájához, az íráshoz. Már csak a gyors és udvarias búcsú van hátra, a „nagyon köszönöm!”-öt azonban határozott kérdés szakítja meg Kanadából:

– Magyarország melyik részén tartózkodik e pillanatban?

– Budapesten.

– Talán ismeri a barátomat, Anna Portert. A leánykori neve Anna Szigethy. Magyar volt. És még mindig magyar. Több könyvet is írt arról, milyen volt visszatérni Magyarországra. Mondja meg neki, hogy beszéltünk. És milyen az idő arrafelé?

– Szörnyű. Az ősz legsötétebb napjai ezek. Esik.

– Sötét és esik, ez tényleg szörnyű. A magyarok híresen búvalbélelt emberek.

– Igen, ezt sokszor mondták már nekem is, van alapja.

– Ismerek egy rendkívül vicces könyvet. Egy magyar írta, aki Ausztráliában kötött ki. A címe: *Hogyan legyünk ausztrálok?* Az egyik legviccesebb anekdotájában a szerző udvarol egy nőnek, virággal, bonbonnal kedveskedik neki, és el is viszi vacsorázni. Majd, amikor odahajol hozzá, hogy megcsókolja, a nő meglepetten közli: azt hittem, meleg vagy. De hát miért? – így a férfi. Mire a nő: nálunk, Ausztráliában a hetero férfiak hetero férfiakkal lógnak, és csak a meleg férfiak ilyen kedvesek a nőkkel. Úgy tűnik, a magyarok szívesen kedveskednek a nőknek virággal és csokoládéval, de az ausztrálok nem.

Ősz van, az eső megállíthatatlanul esik, Ausztráliában magyarok és nem magyarok udvarolnak, és ezen a ponton tényleg elbúcsúzunk.

Bevett szokása, hogy két regény között visszatér a költészethez. A versírás jó bemelegítés egy-egy nagyobb lélegzetű regény előtt?

Ez nem valami szándékos dolog. Megeshet, például, hogy írok egy verset, teszem azt, a hatvanas években, majd írok egy regényt harminc évvel később, ami valamiképp kapcsolódik ehhez a vershez. Nincs ebben semmi tervezés.

1961-ben jelent meg az első könyve, egy picike verseskötet, a Double Persephone – 220 példány magánkiadásban.

Nagyon kis példányszám volt. Az még csak hagyján, hogy én magam adtam ki, de én voltam a kézi szedő is, egy-íves nyomógépen dolgoztam. De ezzel nem voltam egyedül, sok fiatal költő csinálta így azokban az időkben.

Amikor tavaly megjelent A szolgálólány meséjének a folytatása, a Testamentumok, csak az első hónapban több mint

kétszázötvenezer példány fogyott belőle az Egyesült Királyságban. Néha nem érzi úgy, hogy azért éri meg kiadni a verseit, mert a regényei ilyen hatalmas példányszámban kelnek el? Hogy e mögött az a kiadói megfontolás áll, hogy oké, jöhetnek a versek, ha jönnek a regények is. Olyan ez, mint egy irodalmi árukapcsolás.

Persze hogy éreztem már ilyet. De a korai időkben, amikor én is kezdtem, az ember olyan kis kiadókat keresett meg, amelyek kifejezetten költéssel foglalkoztak. Vagy maga alapított kis kiadót. Többben is így tettünk a hatvanas években. És az általunk alapított kiadók kezdetben kizárólag költéssel foglalkoztak.

Lendít a költészet eladhatóságán, hogy az irodalmi Nobel-díjat az idén egy költő, Louise Glück kapta?

Ha megnézi a korai köteteit, látni fogja, hogy sok közülük nincs kereskedelmi forgalomban. Felteszem, most újra kiadják őket, de az általános szabály mégiscsak az, hogy a verseskötetek feltűnnek és eltűnnek. Ha a költő nem adja fel, és sikerül valamiféle nevet szereznie magának, egyszer talán kiadják az összegyűjtött vagy a válogatott verseit. Más különben a kötetek hamar eltűnnek.

Az emberek szívesebben idéznek egy-egy rövid verssort, mint egy regényrészletet, de öntől A szolgálólány meséjének egyik bekezdése vált híressé: „Aztán felfüggesztették az alkotmányt. Azt mondták, átmenetileg. Még csak zavargások sem voltak az utcákon...”

Igen, ismerős szöveg. Elég hajmeresztő, nem?

Főleg akkor szokták ezeket a sorait idézni, amikor valahol jól érezhetően megkezdődik a demokrácia lebontása.

* Mohácsi Enikő fordítása.

Így szokott történni. A prózát a napi valóság hozza elő, a költészetnek ezzel szemben nagy erénye, hogy túlmutat a pillanatnyi valóságon. Persze nem véletlen, hogy ilyen kelendő lett manapság ez a regény. Az emberek aggódnak, hogy az Egyesült Államok elindul egy autoriter, totalitárius rendszer felé. A kezdeteknek megvannak a jól kivehető tünetei. Az egyik ilyen, ha tüntetőket lönek le az utcákon. A másik, ha támadni kezdik vagy elfoglalják a független médiát. És ha a bíróság a kormány meghosszabbított karjává válik. Az emberek aggódnak, mert látják a jeleket, és épp az Egyesült Államokban, ahol ezt sokan hosszú időn át elképzelhetetlennek tartották. A regény és a belőle készült tévésorozat disztopikus világában Kanada vágyott menedékhelynek tűnik az Egyesült Államokban létrejött Gileád Köztársaságból nézve. Nem csoda, hiszen Gileád egy vallási fanatizmusra épülő, militáns, teokratikus diktatúra. És ez nem pusztán fikció, a történelem folyamán Kanada számos alkalommal bizonyult ilyen menedékhelynek. Aki rabszolgaként idemenekült az amerikai polgárháború előtt, az a törvény szerint is szabad emberré válhatott. Miután a britek eltörölték a rabszolgaságot. Számos amerikai várta ki a polgárháború végét Kanadában, és hasonlóképpen tettek azok, akik nem akartak harcolni a vietnámi háborúban. A kétszázret is elérhette a száma azoknak, akik a besorozás elől érkeztek Kanadába. És még folyathatnám. E pillanatban is kelnek át emberek a kanadai határon, oly mértékben megváltozott az Egyesült Államok hozzáállása a bevándorlókhoz. Az emberek félnek, nem tudják, mi vár rájuk, ha maradnak. Tudja, semmi olyasmit nem írok bele a könyveimbe, ami ne történt volna már meg valahol, valamilyen formában a világban.

Sok magyar is érkezett Kanadába...

Az '56-os menekültek közül sokakat ismertem. Az egyiküknek, George Jonasnak, szerkesztője is voltam. Egyesek az irodalom, mások a filmkészítés felé fordultak. Például John Kemeny, *A tűz háborúja* producere.

A magyar irodalmat ismerik Kanadában?

Hézagosan. Hacsak nem vagy kétnyelvű, minden attól függ, mit fordítanak le a kiadók, és milyen minőségben. E téren a kiadók kezében vagyunk. A magyar pedig nehéz nyelv. A rokona, a finn se könnyű. George Jonas a magyar írók elkötelezett híve volt, fordította is őket. Faludy volt az egyik nagy kedvence.

Túlélés a címe annak a kötetnek, amit a kanadai irodalom áttekintésének szentelt. Nekem két kanadai ugrik be elsőre: Stephen Leacock és Mordecai Richler. Mindketten humorban utaztak. Elnyerték az őket megillető helyet az irodalmi panteonban?

Mordecai nagyon népszerű Európa bizonyos részein, különösen Olaszországban. Stephen Leacockról pedig egy díjat is elneveztek, amit humoros írásokkal lehet elnyerni. Iskoláskoromban valamit mindenkinek kellett olvasnia tőle. De az írói hírnév kiszámíthatatlan valami, hol erőre kap, hol gyengül. A szerzőnek erre semmi ráhatása, különösen, ha a szerző halott. Mordecait azonban volt szerencsém személyesen is ismerni. Csak úgy lehetett leülni vele egy vacsoraasztalhoz, ha rágyújthatott a szivarjára. A szivarfüst és a skót whisky hozzá tartoztak. De tőlem szerencsére nem követelte meg a szivarozást.

A szolgálólány meséje 1985-ben jelent meg. Voltak-e azóta olyan időszakok, amikor vad kitalációnak, a fantázia szüleményének hatott egy olyan elnyomó rezsim kialakulása, mint Gileád?

1984-ben írtam a regényt, még tartott a hidegháború, állt a berlini fal. 1989-ben a fal leomlott, az emberek olyan sületlenségeket kezdtek mondogatni, hogy itt a történelem vége, győzött a kapitalizmus, éljen a globalizáció, mindenki menjen vásárolni. Hát ez nem jött be, de jó tíz éven át ez volt az uralkodó hangvétel. E tíz évben *A szolgálólány me-séje* egyre távolabb került a valóságtól, de ahogy beléptünk a huszonegyedik századba, kezdett megint ismerőssé válni. Jönnek-mennek ezek a korszakok. Ahogy jönnek a nehéz idők, a totalitarizmus könnyebben erőre kap. Megoldást ígérnek a nehézségekre, bármi legyen is az. Mindig hazugság, amit ígérnek.

Néhány napja aktivisták tüntettek Washingtonban a tévésorozatból ismert vörös szolgálólánykosztümben és fehér főkötőben Amy Coney Barrett ellen, akit Trump jelölt legfelsőbb bírósági tagnak a nemrég elhunyt Ruth Bader Ginsburg helyére.

Igen, tudok róla. Trump megválasztása óta zajlanak ezek a demonstrációk, de már előtte is volt rá példa. A szolgálólányruha feltűnő jelenség, olyan szimbólum, ami a televízió korában remekül működik. A rádió aranykorában nem lett volna haszna. Ott a hangnak lett volna szerepe, csakhogy a szolgálólányok hallgatásra vannak ítélve.

Milyennek látja Bader Ginsburg örökségét?

Nem vagyok amerikai, nincs olyan rálátásom, mint nekik, de az biztos, hogy a halálával megüresedett legfelsőbb bírósági helyet Trump olyasvalakivel akarta feltölteni, aki a keze alá játszik majd. Különösen a választásokat, a „választási csalásokat” érintő ügyekben.

Csatlakozna valamelyik szolgálólány-tüntetéshez?

Mégis melyikhez? Mert más-más ügyekben tiltakoznak. Ha nem a saját házad táján, a saját országodban zajlik a tüntetés, könnyen megvádolhatnak azzal, hogy olyasmibe ütöd

az orrodát, amihez semmi közöd. A saját országomban akadhat mondanivalóm, de egy másik országban jobb az óvatosság, mert könnyen visszafelé süllhet el a dolog.

Azért van saját szolgálólánykosztümje?

Nincs, de birtokában vagyok néhány kedves kis kötött szolgálólánynak, egy ugyancsak kötött *Testamentumok*-figurának, és vannak kötött csirkéim is. Az egyiket *The Henmaid's Tale*-nek hívják. Tele vagyok ilyen tárgyakkal.

Trump 2016-os megválasztása valóban megdobta A szolgálólány meséje eladásait?

Látványosan. Ám ami még ennél is nagyobbat dobott az eladásokon, az a tévésorozat. Ha Hillary Clintont választották volna meg elnöknek, úgy nézték volna a novemberi választás utáni tavasszal adásba kerülő sorozatot, mint egy mesét. Mivel azonban nem őt választották meg, sok aggódó amerikai szemében a valóságot jelképezte.

A MaddAddam-trilógia egy olyan világban játszódik, ahol egy globális járvány nagyjából kipszttította az emberiséget. A koronavírus-járvány hasonlóan megdobta a trilógia eladási számait, mint Trump eljövetele A szolgálólányéit?

Úgy tűnik, igen. De van egy alapvető különbség a regény és a valóság között. Én egy ember alkotta vírus következményeiről írtam, amit szándékosan szabadítottak az emberiségre, azt a vírust viszont, ami itt van velünk, a természet produkálta, és ez akkor is így van, ha netán egyesek mást állítanak.

Szóval, a vírus árnyékában újra felfedezték a trilógiát?

Igen, de nem olyan látványosan, mert nem készült még belőle tévésorozat. Több kísérlet is volt rá, most is alakul valami, de épp ezért erről többet nem mondhatok. Az biztos, hogy sokkal nehezebb feladat lesz tévésorozattá alakítani, mint *A szolgálólány meséjét*.

A szolgálólány sorozatváltozatában ön is feltűnik egy pillanatra. És rögtön lekever egy nagyot a főszereplő szolgálólányt alakító Elisabeth Mossnak. Milyen érzés volt a hatalmat gyakorló „Nénik” egyikeként felpofozni leghíresebb regényalakját?

A leghíresebb regényalakom egyre csak azt hajtogatta, hogy nagyobbat keverjek le neki. Hiába ellenkeztem, hogy az fájni fog, ő csak erősködött, hogy gyerünk, üssél! Utólag azért hangeffekteket is raktak hozzá, hogy még nagyobbnak hasson a pofon.

A gileádi elnyomók közül Lydia néni jó eséllyel indulhat a leghevesebb utálatnak örvendő szereplő címéért.

Az embereket lenyűgözi az alakja, ezért is lett ő a *Testamentumok* egyik narrátora. És úgy tűnik, ő a legnépszerűbb narrátor. Kifejezetten érdekelnek azok az emberek, akik ilyen-olyan okból belülről akarják lebontani a rendszert, legyen az autoriter vagy totalitárius rezsim. Számtalan példát tudnék mondani. A kettős ügynökök közül, akik pénzért vagy ideológiai okokból álltak a rendszer szolgálatába, engem azok érdekelnek, akiket az ideológia vezérelt.

A regény fogadtatásához hozzátartozik, hogy előszeretettel tiltják be az iskolákban. Mikor tiltották be utoljára?

Ön szerint nyomon követem a betiltások sorát? Isten ments. Igen, az Egyesült Államokban időnként, nem is ritkán, betiltják *A szolgálólányt*, de azért nagy különbség van a teljes betiltás és aközött, hogy nem tanítják az iskolákban. A kettő nem ugyanaz. A betiltás a könyvégetésnek felel meg, hogy nyoma se maradjon.

Volt, hogy elégették valamelyik könyvét?

Valószínűleg előfordult. De, mint mondtam, nem követtem az efféle eseményeket.

Magyarországon nemrég egy szélsőjobboldali párt országgyűlési képviselője demonstratív céllal ledarált egy meseköny-

vet, amelyben marginalizált társadalmi csoportokat képviselő mesefigurák szerepelnek. Ilyesmi elképzelhető lenne Gileád Köztársaságban?

Igen, határozottan. De Gileádban ennél jóval tovább mennek, hiszen ott a nőknek tilos olvasniuk.

A Testamentumokban eljutunk Gileád bukásáig. A valóságban hogyan látja a diktatórikus, vagy a mostanában oly népszerű hibrid rezsimet? Hogy fognak megbukni? Már ha egyáltalán...

Megvan ezeknek a rendszereknek a lejáratási idejük, ez nagy általánosságban igaz is, de ez az idő azért jó sokáig elhúzódhat. Vannak vezérek, akik egyik pillanatról a másikra buknak meg, ilyen volt, például, Ceaușescu, mások viszont kihúzzák, mígnem természetes halállal távoznak. Lásd Sztálin. Aztán ezek az időszakok véget érnek, és elkezdődik valami más, de ami ezután jön, nem feltétlenül ad okot az öröme. Először jött a francia forradalom, aztán jött egy olyan köztársaság, amelyben átnevezték a hónapokat, és micsoda idióta nevekre! Aztán pedig jött Napóleon. Szóval, nem törvényszerű, hogy ha megdöntöd a rendszert, elérkezik az utópia. Rendszerint nem így történik. Persze jöhet a korábbinál jobb világ, ami távolról sem lesz tökéletes. Mi, emberek, nem a tökéletességbizniszben utazunk.

Van egy találmánya, a LongPen, ami egy kifejezetten jövőbe mutató technika. És különösen jól jön pandémia idején.

Amikor feltaláltuk, még sehol nem volt az a technológia, amit ma készpénznek veszünk. A találmányunk lényege, hogy az íróknak nem kell jelen lenniük ahhoz, hogy dedikálhassák a könyveiket. Megtehetik bármekkora távolságból. Szóval, ez egy könyvipari találmány. Mivel a könyvgyűjtőknek a legapróbb részletre is kiterjed a figyelmük, először is meg kellett bizonyosodnunk arról, hogy e gépi

távalírás mindenben egyezik a kézírásommal. Ma már az üzleti élet is lecsapott a technikára, mert egy dolog a de-dikálás, de a szerződésalírásnak még nagyobb piaca van. A találmányunk valóban jól jön pandémia idején, gyorsan meg is nőtt a kereslet iránta.

A szolgálólány meséjét a *Macskaszem című regénye követte. 1988-ban jelent meg, de már a hatvanas években dolgozott rajta. Mi tartott ilyen sokáig?*

1965-ben kezdtem el írni a *Macskaszemet*. Az ember sosem tudhatja, mi vár rá. Hogy mi tartott ennyi ideig? Az egyetlen válasz a kérdésre, amit egy művész, bármi-féle művész adhat: egyszerűen nem működött. Persze előfordulhat az is, hogy valami más felé fordul az ember figyelve, amivel szívesebben foglalkozna. Félreteszed, amin épp dolgoztál, aztán egyszer majd visszatérsz hozzá – így megy ez mindenkinek. Az *Alias Grace*-ből például már száz oldalt megírtam, amikor láttam, hogy ez így nem fog menni. Ki kellett dobnom az egészet, és újra kellett kezdenem egy teljesen másik megközelítéssel.

A Macskaszem kézírata egy fiókban várta, hogy újra neki-lásson?

Így történt. Még mindig van egy fiókom, ami tele van a jegyzeteimmel. Olyasmikkel, amik sehogy sem akartak működni. Legalábbis eddig. Egyszer talán eljön az idejük. Vagy soha. Ki tudja?

Sok regénykezdemény pihen ebben a fiókban?

Soknak nem mondanám. De van kettő, ami sosem állt össze, és soha nem is fog. Ezeket ki kellett dobnom. Az írói lét része, hogy az ember tudja, mikor kell valamit kidobni. De ez mindenkire igaz, nem csak az írókra: tudni kell, mikor szabaduljunk meg bizonyos dolgoktól.

2016-ban Bob Dylannek adták az irodalmi Nobelt. Ha már zenésznek akarták adni, adhatták volna honfitársának, Leonard Cohennek is.

Miért aggódik ennyire a díjak miatt? A svédnek ott van a híres dalszerzőjük, Bellman, az ő szemükben a dalszerző és az irodalmi ember alakja nem válik külön. De mi történt Dylan Nobel-díjának évében? Vagyis nem sokkal utána? Következett az amerikai elnökválasztás. Azt hiszem, Dylan díja egy kis üzenet volt az amerikaiaknak, hogy inkább a bennük lakozó Bob Dylant, ne pedig trumpista énjüket hívják elő. Mint tudjuk, a kísérlet nem sikerült. Egyébként ismertem Leonardot, ő sem követelte meg, hogy szivarra gyújtsak a társaságában. Elég idős vagyok ahhoz, hogy elmondhassam, ismertem ezeket az embereket.

Kevés író mondhatja el magáról, hogy egy vadonban nőtt fel. Mennyire volt vad ez a vadon?

Ha ránéz Kanada térképére, azt a helyet, ahol felnőttem, fent, északon találja, de azért nem a fák nélküli északon. Azon a vidéken nőttem fel, amit boreális erdőnek hívnak. Jégkorszaki múlt, sok víz, sok szikla.

Azt mondta, a vadonban töltött gyerekkor különböző túlélési technikákra tanította meg.

Épp ma délután fogok beszélgetni a *Survivorman* című tévésorozat készítőjével. Összevetjük, hogy ki milyen furcsaságokat evett az élete során. Ha a vadonban rekedsz, és zsírra, fehérjére van szükséged, a legjobb, ha étkezési célból kiásol egy hangyafészket.

Hiányzik ez az élet?

Hogy hiányzik-e? Minden nyáron visszamegyek. Az ot-tani teleket azonban senkinek sem kívánom.

(MAGYAR NARANCS, 2020)

„Egyszer a Vérmezőn kaptam egy pofont”

NÁDAS PÉTER

Egy, a sójára büszke délnémet városka története adta a soha vissza nem térő alkalmat, hogy felkeressük a nagy magyar írók vidéki otthonában, Gombosszegen. *Az élet sójának* szerzője a néven nem nevezett, de könnyen kinyomozható város múltjának mélyrétegeiben kutakodik, felgöngyölítve a már fél évezrede is hathatós polgári önállósodás sóban, kocsmái verekedésekben, lutheri tanokban és harangokban gazdag, változatos történetét.

Gombosszegi írólatogatásunk 2016-ra, nagyregényekben számolva jóval a *Párhuzamos történetek* utáni, de még épphogy a *Világló részletek* előtti időre esett. Könnyű dolgunk volt, csak tartaniuk kellett magunkat Nádas Péter hat pontból álló útvonaltervéhez, amely jobbnak bizonyult minden GPS-nél. Minden úgy történt, ahogy a *Párhuzamos történetek* szerzője írta: a hatodik ponton („Amint kapaszkodnak felfelé a dombra, látnak egy temetőt, s már ott is van Gombosszeg az egyetlen utcájával”) megérkeztünk Gombosszegre. Az e-mailt pedig, kedves ereklyeként, azóta is Gmail-fiókunkban őrizzük. Már csak azért is, mert Nádas Péter mindenkivel éleslátóbban foglalta össze benne szakmánk leglényegét, és ehhez csupán egy félmondatra volt

szüksége: „A leghetlenebb helyeken, a legképtelenebb figurákat szóra bírni.”

Forgách András rajzai illusztrálják Az élet sója című kis kötetet. Fel sem merült, hogy Nádas Péter szövegét Nádas Péter fotói illusztrálják?

Nem, ez nem jutott eszünkbe, sem a kiadónak, sem nekem. Azoknak a fotóknak, amelyeket hosszú életem során készítettem, egészen más a jellegük. A fotóval megneveznénk a várost, s én tényleg nem akartam megnevezni, mert a városiasodás folyamatáról akartam mesélni, nem egy városról.

Privátilag megörökítette a német kisvárost?

Igen, az iPhone-ommal. András már dolgozott a rajzokon, amikor visszamentem valamiért a városkába. Neki készítettem a képeket, magamnak nem csináltam volna.

Jól bánik az iPhone-nal?

Mondjuk azt, hogy szeretek vele fotózni. Vagy úgy lenne helyesebb, hogy nem tudom nem használni ezt a beléépített képességét. Holott elhatároztam, hogy soha többé nem fotózok. Az analóg fotográfia számomra nem volt többé művelhető, mert Bécsben van a legközelebbi üzlet, ahol nyersanyagot lehet beszerezni hozzá, a digitális fotográfia pedig minden fantasztikus képességével együtt nem érdekel. Úgyhogy a gépeimtől, mindentől megszabadultam. Itt volt a szomszéd helyiségben a laborom, attól is megszabadultam. Valamennyi képemet elajándékoztam a zugi Kunsthausnak, a Petőfi Irodalmi Múzeumnak, egy sorozat került belőle Kecskemétre is a Fotográfiai Múzeumba. Semmi nyoma ne maradjon. Az iPhone-nal mégis újrakezdtem. Nem bírtam ki nélküle. Pedig a digitálisnak tényleg nincs anyaga. Az analógnak

anyaga van, ez a nagy különbség. Az anyag szabad szemmel is látható, habár gyakorlott szabad szem kell hozzá, hogy észlelje az emulzió vagy akár a nyomás anyagosságát. Ezek mikromilliméterekben mérhető mélységek, de mélységek. Az iPhone belülről átvilágított képet ad, és ez igen csalókan módosítja a digitális fotográfia laposságát, dimenziótlanságát. Meg az anyagtalanságát. Kacérkodom a gondolattal, hogy bár semmi szükségem rá, de egy még drágább iPhone-t vegyek. És akkor azzal még jobb lenne. De nem veszek. Ha az ember kinyomtatja ezt az átvilágítástól ragyogó képet, akkor épp olyan lapos és anyagtalan nyomat lesz belőle, mint bármely más technikával készült digitális fotográfiából. A pixel az pixel.

Kiírja pendrive-ra, menti, rendszerezi a képeket?

Igen, minden ilyesmit megteszek. De nem piszkáltam bele a képekbe, a csodálatos belepiszkálási programot feltettem ugyan a gépemre, de nem tanultam meg a használatát.

Kicsit mintha kekeckedne Lutherrel, a sójáról híres német városka történetének fontos, noha közvetett szereplőjével. Míg Luther a felkiáltójel-használat híve, ön – mint azt megjegyzi – már jó ideje nem használ a szövegeiben sem felkiáltójel, sem kérdőjelet. Mióta nem él velük?

Úgy emlékszem, az *Emlékiratokban* még vannak felkiáltójel és kérdőjelek, bár erősen korlátoztam a számukat, a *Párhuzamos történetekben* már nincsenek. Olyan fölösleges, akadémiai ráadás, ami a beszédben nem létezik. És azért nincs, mert: kérdezem én ezt magától? Nem kérdezem, hanem kijelentem, hogy kérdezem-e. Benne van a hangsúlyban. Ha nyelvzenével nem tudok úgy megkonstruálni egy mondatot, hogy egyértelmű legyen, mikor kérdés vagy felkiáltás, akkor még mindig ott van az írói kommentár lehetősége. A dialógust inkább írói kommentárokkal alakí-

tom, mint az akadémiai interpunkció segítségével. Az írás is kép, írásképp, és magát a képet, az oldalt fölösleges zavarossá, izgatottá tenni írásjelekkel. Nekem más dimenzióban van szükségem az izgalmakra, nem az írásképpben. Az írásképpnek nyugodtnak kell lennie, hogy valaki egyáltalán belemásszon a saját más jellegű izgalmaiba.

Akkor most keckeckedik Lutherrel a felkiáltójelek ügyében, vagy sem?

Nem, nem, semmi hasonló. Legfeljebb szívesen ironizálok, de nem vele, hanem a saját bámulatommal. Bachhal nem, Bachhal talán nem. Meg Shakespeare-rel sem. De Tolsztojjal már szívesebben. Csehovval nem. Thomas Mann-nal kifejezetten adódik. Lutherrel is szívesen ironizálok, mert a felkiáltójelei ma már inkább vallástörténeti relikviák, el lehet hagyni őket, értelmetlenek, nem győznek meg semmiről.

Van egy híres esszéje Thomas Mannról. Ezzel lezárta a vele való diskurzust?

Nincsenek lezárt diskurzusok, egyrészt. Másrészt, maga a sors nem zárta le. Nem engedi lezárni.

Tehát tart még a diskurzus?

A közvetlen diskurzust a magam részéről az *Emlékiratok*-ban lezártam. Azt a megrázkódtatást, amit Thomas Mann olvasása nekem kamaszkoromtól kezdve okozott. Mulatságos módon zárult le. Miközben írtam az *Emlékiratokat*, Frankfurtban, az S. Fischernél sorban megjelentek Thomas Mann naplói. Először csak három vaskos kötet, aztán a többiek, összesen tíz kötet, azt hiszem. Ami a naplónak csupán a fennmaradt töredéke, hiszen jórészt megsemmisítette, amikor a nációk miatt el kellett mennie. Ezeket valószínűleg azért hagyta meg, mert dolgozni akart belőlük, munkanaplók. Bár minden, amit ő csinált, egyben színészi telje-

sítmény. Kifelé fordult, a világ felé fordult, feldíszítette a nyelvét a kifelé fordulás konvencionális jeleivel, és így mutogatta önmagát. A műveiben esztétikus az önmutogatása, szellemes, formás, sikamlós, hogy ügyesen elfedje a tárgyát, amit a stílussal ilyen elegánsan körüllebeg. A naplóiban erre a műveletre nincs ideje. Bizonyos helyeken nagyon megrázó olvasmány. Olyannyira, hogy a szerkesztő, Peter de Mendelssohn megcenzúrázta. De úgy tette, hogy azok a helyek, ahol három pont áll zárójelek között, világosak maradjanak. Nagy emberi fantázia sem kell hozzá, hogy mi áll ott. A műveiben Thomas Mann egy másik arcot mutatott be, mint a naplóiban. A polgári világ embertani realitását a két arc együtt adja ki. Ami nekem, egyszerű olvasónak a naplók nélkül is világos volt. A polgári kettősségnek, arcnak és álarcnak ezt a világos kettősségét bőségesen használtam az *Emlékiratokban*. De a naplók megjelenése meg is változtatta Mann helyét a német irodalmi felfogásban, s ugyanabba az irányba tolta el, ahogy én tettem a regényben és az esszében is. Egy új dimenzióba állította a háború előtti, a holokauszt előtti, a megrázkódtatás előtti humanizmust, mégpedig egy antropológiai dimenzióba. A műveiben Mann megadta a polgár arcának és álarcának stílusát, a naplókban megadta e kettősség származási helyét. Ahhoz, hogy az ember humanista legyen, nem kell föltétlenül szépelegnie. Ilyen értelemben folytatódott a diskurzus. Egy nagy író tudatosan megadta nekünk a tájékozódási pontokat. Ha az ember nem akar föltétlenül vak és süket maradni, akkor érti.

A saját színészi képességeivel elégedett? Felér a színészeté Thomas Mannéval?

Az enyém?

Igen.